

رفع آثار منفی مجازات حبس از طریق اعمال مجازات های جایگزین حبس

امین میکاییلی^۱

دوره کارشناسی ارشد دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری دادگستری

حسن محمودی^۲

دوره کارشناسی ارشد دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری دادگستری

چکیده

هدف از حکم دادن به مجازات حبس حفظ آرامش و امنیت در جامعه می باشد ولی وقتی حکم به چنین مجازاتی می دهیم با مشکلات بسیاری مواجه می شویم چون هدف از این مجازات این است که محکوم آزادی اش محدود و ارتباطاتش با جامعه کمتر شود ولی وقتی به این امر توجه می کنیم می بینیم که آثار منفی زندان نه تنها بر خود محکوم تحمیل می شود بلکه تاثیراتی هم بر روی خانواده از جمله همسر و فرزندان محکوم نیز دارد به گونه ای که ممکن است بنیان خانواده از هم بپاشد همچنین از آثار منفی دیگر می توان به شیوع بیماری های واگیردار- بیماری های عفونی - فساد رفتاری - مشکلات بهداشتی، اقتصادی و... در زندان ها اشاره کرد و همچنین نبود منابع مالی کافی در تامین خواسته های زندانیان از جمله مشکلات مجازات حبس می باشد امروزه برای آسیب زدایی زندان ها استفاده از جایگزین های حبس در دستور کار قرار گرفته بنابراین برای اینکه قضات بتوانند از جایگزین های حبس استفاده کنند باید بدانند که چه عواملی موجبات استفاده از این جایگزین ها را فراهم می آورد جایگزین های حبس در قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ در پنج مورد پیش بینی شده اند که عبارتند از (دوره مراقبت- خدمات عمومی رایگان- جزای نقدی روزانه- جزای نقدی و محرومیت از حقوق اجتماعی) حکم دادن به حبس به عنوان یکی از پاسخ ها در برابر پدیده مجرمانه است ولی رفته رفته با گذر زمان حقوقدانان متوجه این امر شدند که حبس آن کارایی های لازم در باز اجتماعی کردن مجرمان نداشته و ندارد بخصوص حبس های کوتاه مدت که مشکلات بسیاری ایجاد میکنند و در نتیجه قانونگذار این جایگزین های حبس را با هدف باز اجتماعی کردن و اصلاح مجرمان پیش بینی کرد.

کلید واژه: مجازات حبس، جایگزین های حبس، اصلاح، باز اجتماعی کردن

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرمشناسی دانشگاه علوم قضایی

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق عمومی دانشگاه علوم قضایی

مقدمه

در زمان‌های گذشته زندان‌ها محل‌هایی بودند که متهمان را در آنجا نگه می‌داشتند تا در روز محاکمه به آنها دسترسی داشته باشند و وضعیت زندان‌ها با شرایط بسیار بدی همراه بود به گونه‌ای که بسیاری از زندانیان اصلاً به روز محاکمه نمی‌رسیدند و در همان زندان جان خود را از دست می‌دادند رفته رفته مسیحیان برای اینکه آن مجازات‌های غیر انسانی کنار گذاشته شوند مجازات زندان را پیشنهاد دادند به این نحو که زندان‌ها انفرادی باشد و باعث اصلاح مجرمان شود به همین خاطر بود که برای اولین بار در سال ۸۱۷ میلادی اولین زندان‌های انفرادی در رم باستان بنا نهاده شد^۳ و رفته رفته زندان‌ها در قرن‌های اخیر به عنوان اصلی‌ترین مجازات جای خود را در بین سایر کیفرهای بدنی گرفت و توسعه پیدا کردند ولی با گذر زمان و در قرن حاضر زندان‌ها از آن هدف خود که اعمال رنج و عذاب بر مجرمان بود به سمت اینکه جامعه را از وجود مجرمان مصون دارند و امنیت و آسایش را به جامعه بازگردانند تغییر هدف دادند^۴ و مجرمان را از جامعه طرد کردند. با توجه به سیاست جنایی تقنینی ایران و با تصویب قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ و اختصاص دادن یک فصل به جایگزین‌های حبس و پیروی کردن از سیاست‌های کلی نظام به دنبال اصلاح و باز اجتماعی کردن مجرمان و پرهیز از مجازات صرف برآمده است که این موارد نشان دهنده ظهور سیاست جنایی مشارکتی می‌باشیم، به قدرت می‌توان بیان کرد که استفاده کردن از جایگزین‌های حبس اگر به همراه مداخله جامعه مدنی باشد نه تنها بزهکار اصلاح و درمان خواهد شد و مجازات هم اثر مثبت خود را خواهد گذاشت از مهمترین آثار مثبت جایگزین‌های حبس کاهش جمعیت زندان‌ها خواهد بود ولی در حال حاضر جمعیت زندان‌ها بسیار زیاد شده و روز به روز در حال افزایش می‌باشد^۵ و همچنین طبق مطالعات هم نمی‌توان در زندان‌ها را به روی همه مردم باز گذاشت زیرا این کار باعث فروپاشی خانواده‌ها افزایش فقر و مشکلات اقتصادی و... خواهد بود^۶ همچنین از آثار سوء زندان‌ها می‌توان به این مورد نیز اشاره کرد که اگر مجرم حرفه‌ای نبوده باشد در زندان کنار سایر عوامل و سایر مجرمان حرفه‌ای قرار خواهد گرفت که باعث حرفه‌ای شدن او نیز خواهد شد و این امر برای جامعه و مردم هزینه‌های بسیار زیادی به همراه خواهد داشت و با توجه به این آثار منفی، قانونگذار ما با اندکی تأخیر با تصویب قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ و اختصاص دادن یک فصل به جایگزین‌های حبس به دنبال اصلاح و درمان مجرمان می‌باشد.

۱- تعریف جایگزین‌های حبس

تعاریف گوناگونی از این نهاد ارائه شده است که عبارتند از اینکه جایگزین‌های حبس به مجازات‌هایی گفته می‌شود که به جای حبس برای مجرمین تعیین می‌شود. از جمله تعاریف دیگری که برای این نوع مجازات‌ها ارائه شده است می‌توان گفت مجازات‌های جایگزین حبس که به کیفرهای بینابین مجازات حبس و تعلیق مراقبتی هستند و مجازات‌هایی هستند که قاضی به جای اینکه مجرم را بفرستد به زندان حکم به این نهاد ها می‌دهد لذا این نهاد ها مانع ورود مجرم به زندان می‌باشد^۷ از دیگر تعاریف ارائه شده می‌توان گفت که جایگزین‌های حبس در واقع مجازات‌هایی هستند که با ایجاد حس مسئولیت و نهادینه کردن ارزش‌های اجتماعی در وجود مجرم هدف در باز اجتماعی کردن و اصلاح مجرم دارند^۸ البته به این موضوع مهم باید توجه کنیم که میان جایگزین‌های حبس با مجازات‌های جایگزین حبس تفاوت‌هایی وجود دارد زیرا مراد از مجازات‌های جایگزین حبس یعنی اینکه قاضی از مجازات‌های دیگری که در قانون مورد پیش‌بینی واقع شده است استفاده می‌کند تا مجرم به زندان نرود در حالی که جایگزین‌های حبس مفهوم بسیار گسترده دارد که هم مجازات‌های جایگزین حبس را در بر می‌گیرد و هم تدابیری که به منظور کاهش جمعیت کیفری هستند را در بر خواهد گرفت مانند آزادی مشروط _ نظام نیمه آزادی و... هم صادق جایگزین‌های حبس می‌باشند^۹ و در ماده ۶۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ جایگزین ها عبارتند از دوره مراقبت- خدمات

۳مداح پور ۱۳۸۶: ۳۲

۴آنسل: ۹۰-۸۹

۵ غلامی ۱۳۹۵: ۳۸۶

۶ حسینی نیک ۶۱۰-۶۱۶: ۱۳۹۴

۷ گودرزی و مقدادی ۱۳۸۴: دیپاچه و بیگی ۱۳۸۷: ۲-۳۴

۸ دفتر مطالعات حقوقی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ۱۳۹۲: ۱۱

۹ حاجی، تبار، فیروزجانی ۱۳۹۳: ۶

عمومی رایگان - جزای نقدی - جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی با اعمال مجازات‌های تکمیلی و تبعی و همچنین جایگزین‌های حبسی هم که برای اطفال و نوجوانان در مواد ۸۸ و ۸۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ آمده است که عبارتند از جزای نقدی- خدمات عمومی رایگان و اقامت در منزل.

۲- ویژگی‌های جایگزین‌های حبس

جایگزین‌های حبس چون برای کاهش جمعیت زندان‌ها هستند ویژگی‌های متعددی دارند که عبارتند از:

۲-۱ مشارکتی بودن جایگزین‌های حبس

زیرا این جایگزین‌ها با مشارکت جامعه و نهادهای مدنی اجرا می‌شوند و به اصلاح مجرم در جامعه کمک می‌کنند به این نحو که جایگزین‌های حبس محدود کننده حقوق و آزادی‌های فردی بوده ولی در عین حال اصلاحی نیز می‌باشند که در جامعه با نظارت نهادهای مردمی بر روی مجرم به اجرا در می‌آید^{۱۰} همچنین باید بیان کرد که تنها نهاد دادگستری نیست که فقط باید به عمل مجرمانه پاسخ بدهد بلکه اگر مشارکت‌های مردمی باشد کارایی آنها افزوده می‌شود به گونه‌ای که اگر مشارکت مردم را در سیاست جنایی افزایش بدهیم علاوه بر اینکه نگرانی‌ها برطرف می‌شود باید گفت که در پیشگیری و سرکوب بزهکاران از جمله اموری هستند که به تمام افراد جامعه مربوط می‌شود پس نقش مردم در کنار نهادهای کیفری برای پیشگیری و سرکوب بزهکاری بسیار پررنگ و پراهمیت می‌باشد^{۱۱} پس استفاده کردن از توان مردمی و نهادهای متعدد مردمی در اجرای جایگزین حبس بسیار حایز اهمیت است زیرا باعث ایجاد زیرساخت‌های مستحکم و قوی می‌شود و نقش دادن مردم باعث پایداری آنها به مسئولیت‌ها می‌گردد

۲-۲ توافقی بودن جایگزین‌های حبس

زیرا حکم به جایگزین‌های حبس نیازمند توافق میان قاضی و مجرم هستند پس این امر به مجرم این اجازه را می‌دهد که در فرایند کیفری نقش فعال و موثری داشته باشد بنابراین اراده مجرم در عرض اراده قاضی قرار می‌گیرد^{۱۲} بنابراین مجرم طرف دیگر توافق است به گونه‌ای که قاضی این پیشنهاد را به او می‌دهد و این او است که در آخر آن ارزیابی را می‌کند و یا رد می‌کند و یا قبول پس این مجرم است که قبول کننده پیشنهاد قاضی است پس مجرم حق دارد آن چیزی که در مقام جایگزین حبس از او خواسته می‌شود آگاهی کامل داشته باشد چون اعمال جایگزین‌های حبس بستگی به ویژگی‌های جسمی و روانی مجرم دارد^{۱۳} از جمله مواردی که در مورد توافقی بودن جایگزین‌های حبس در قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ سخن به میان گفته ماده ۸۳ ق.م.ا مصوب ۹۲ در مورد خدمات عمومی رایگان است که با رضایت محکوم علیه اعمال خواهد شد یا نظارت الکترونیکی در ماده ۶۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ نیز چنین بیان می‌دارد که اعمال آن نیازمند موافقت مجرم می‌باشد. حال سوالی که پیش می‌آید این است که آیا قانونگذار در سایر موارد جایگزین‌های حبس مانند دوره مراقبت- جزای نقدی- جزای نقدی روزانه سخنی به صورت واضح در مورد موافقت مجرم به میان نیاورده است حال تکلیف چیست؟ باید بیان داشت که در این موارد هم اعمال جایگزین‌های حبس منوط به اراده مجرم می‌باشد زیرا اگر او اراده انجام آنها را نداشته باشد اعمال آنها به هیچ وجه موثر و ممکن نخواهد بود.

۲-۳ اصلاحی بودن جایگزین‌های حبس

زیرا این جایگزین‌ها بیشتر تمرکزشان بر روی اجتماعی کردن و اصلاح مجرمان می‌باشد و اصلاً هدف قانونگذار از ایجاد این نهاد ها هدف در همین امر داشت.

۲-۴ هزینه‌ها

هزینه‌های اجرایی جایگزین‌ها بسیار کمتر از حبس می‌باشد در حالیکه اجرای حبس هزینه‌های بسیار زیادی را بر دوش دولت می‌گذارد زیرا ساخت زندان ها و حفظ و نگداری و مدیریت آنها خود نیازمند هزینه های بسیار زیادی میباشد. حتی خود شخص محکوم هم از بدو

۱۰. میرزایی، احمد، محکومیت های کیفری موثر در حقوق ایران ص ۲۰۲

۱۱. صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی ۱۳۷۱ ص ۳۶

۱۲. هاشمی شاهرودی، سیدمحمد، چرا حبس ص ۲۵۱

۱۳. میرزایی، احمد، محکومیت های کیفری موثر در حقوق ایران ص ۱۴۲

ورود به زندان تا پایان دوره محکومیتش نیازمند هزینه می‌باشد از قبیل خوراک، پوشاک، بهداشت و... پس با اعمال جایگزین های حبس این هزینه ها از دوش دولت برداشته میشوند و به عهده خود مجرم می‌باشد پس از لحاظ اقتصادی هم میتوان کمک شایانی به دولت کرد.

۲-۵ حفظ روابط اجتماعی

این امر باعث می‌شود مجرم روابط خود را با جامعه و خانواده و اطرافیانش حفظ کند و از فروپاشی خانواده‌ها جلوگیری به عمل آید در حالی که اجرای حبس مشکلات بسیاری را به بار می‌آورد از جمله اینکه علاوه بر اینکه تاثیرات منفی بر روی زندانی دارد خانواده و اطرافیان هم دچار آسیب می‌شوند و گاه حتی منتهی به فروپاشی خانواده‌ها نیز می‌شود.

۲-۶ بازگشت پذیر بودن جایگزین های حبس

یعنی اینکه اگر شخص مجرم به وظایف و تعهدات خود در جایگزین های حبس عمل نکند جایگزین تعیین شده لغو خواهد شد و مجازات اولیه که حبس بوده به اجرا در خواهد آمد پس باید گفت که قاضی در همان ابتدا باید مجازات اولیه حبس را تعیین نماید که مجرم از این امر آگاه باشد که اگر تخلفی از او سر بزند مجازات اصلی که حبس می‌باشد اجرا خواهد شد.^{۱۴} (ماده ۸۰ ق.م.اصوب ۹۲)

۲-۷ قابلیت تعلیق و تخفیف و تبدیل

به گونه‌ای که در ماده ۸۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ اشعار می‌دارد که اگر در اجرای جایگزین های حبس مانعی پیش آید و به صورت موقت نتوان آن را اجرا کرد یا اینکه مجرم به صورت موقت معذور از انجام جایگزین ها باشد اجرای جایگزین متوقف خواهد شد و بعد از رفع مانع به اجرا در خواهد آمد و اگر در اثر رفتار عمدی مجرم ایجاد شده باشد جایگزین تعیین شده لغو خواهد شد و مجازات اصلی که حبس می‌باشد به اجرا در می‌آید.^{۱۵} همچنین وقتی به تبصره ۴ ماده ۸۴ ق.م.ا مصوب ۹۲ نگاه می‌کنیم متوجه می‌شویم که اگر مجرم با توجه به وضعیت جسمانی اش نیازمند خدمات پزشکی و درمانی باشد یا معذوریت خانوادگی داشته باشد قاضی اجرای احکام می‌تواند تا سه ماه جایگزین مزبور را به حالت تعلیق در بیاورد یا تبدیل آن را به جایگزین دیگر که مناسب به حال مجرم باشد را از دادگاه تقاضا کند.

۲-۸ حضور فعال مجرم در جامعه

باید بیان داشت که جایگزین های حبس به نحوی اعمال می‌شوند که به زندگی عادی مجرم لطمه‌ای وارد نشود یعنی مجرم علاوه بر اینکه همانند سایر افراد در جامعه زندگی خود را ادامه می‌دهد و روابط اجتماعی اش را حفظ می‌کند و در عین حال مجازات خود را نیز تحمل می‌کند بدون اینکه احساس قربانی بودن به او دست بدهد و وقتی به ماده ۸۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ نگاه می‌کنیم متوجه همین امر می‌شویم که خدمات عمومی رایگان برای بزرگسالان بیش از ۸ ساعت در روز نیست و همچنین برای نوجوانان بیش از ۴ ساعت در روز نیست بنابراین پی می‌بریم که جایگزین های حبس هدفشان این است که به زندگی مجرمان لطمه‌ای وارد نکنند ولی در عین حال موثر و تاثیرگذار بر او باشد و او را اصلاح و باز اجتماعی بکند.

۲-۹ در مواردی الزامی بودنشان

طبق ماده ۶۵ ق.م.ا مصوب ۹۲ اگر جرم عمدی واقع شده باشد که حداکثر مجازات قانونی آن تا ۳ ماه حبس باشد الزاما به جایگزین حبس تبدیل میشود. همچنین اگر شخصی مرتکب جرمی شده باشد که مجازات آن حبس تعزیری درجه ۶ باشد و مقام قضایی بخواهد آن را دو درجه تخفیف بدهد و تقلیل یابد به حبس تعزیری درجه ۸ (سه ماه حبس) به موجب ماده ۷۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ دادگاه الزاما باید حکم به جایگزین حبس بدهد، زیرا به حکم قانونگذار حبس تعزیری درجه ۸ تبدیل می‌شود به جایگزین های حبس که همین موضوع در ماده ۳۷ ق.م.ا مصوب ۹۲ هم بیان شده که اگر مجازات جرمی تخفیف یابد و حکم به کمتر از ۹۱ روز حبس صادر شود در هر حال الزاما به جایگزین حبس تبدیل میشود. (پس در حکم مزبور با یک تقلیل و با یک تبدیل مواجه میشویم).

یا از موارد الزامی دیگر میتوان به ماده ۶۶ ق.م.ا مصوب ۹۲ نیز اشاره کرد که اگر جرم عمدی واقع شود که حداکثر مجازات قانونی آن ۹۱ روز تا ۶ ماه حبس باشد (حبس درجه ۷) مجدد جایگزین حبس الزامی است ولی با تحقق شرایطی حکم به جایگزین حبس در این مورد ممنوع

^{۱۴} صالحی، جاوید، کیفرشناسی، ص ۳۴۱

^{۱۵} علی آبادی، عبدالحسین، حقوق جنایی، انتشارات فردوسی، چاپ نهم ۱۳۸۹ ص ۷۳

است که عبارتند از اینکه مرتکب به دلیل ارتکاب جرم عمدی دارای محکومیت کیفری موثر باشد و از اجرای مجازات او ۵ سال نگذشته باشد:

۱. الف) داشتن بیش از یک فقره محکومیت کیفری قطعی به حبس تا ۶ ماه یا جزای نقدی بیش از ۱۰ میلیون ریال یا شلاق تعزیری.
۲. ب) داشتن یک فقره محکومیت کیفری قطعی به حبس بیش از ۶ ماه یا مجازات حدی یا قصاص یا پرداخت بیش از یک پنجم دیه.

مورد دیگر هم میتوان به ماده ۶۸ ق.م.ا مصوب ۹۲ اشاره کرد که در جرایم غیر عمدی ای که حداکثر مجازات قانونی آن تا ۲ سال حبس میباشد (درجه ۶-۸-۷) حکم به جایگزین حبس الزامی است.

در این چند مورد که بیان داشتیم اعمال جایگزین حبس نیازمند وجود جهات تخفیف و گذشت شاکی نیست در هر حال اعمال جایگزین حبس الزامی است.

۲-۱۰ جامعی بودن

این مجازات‌ها مجرم را از جامعه دور نمی‌کنند بلکه علاوه بر اینکه مرادوات اجتماعی خودش را دارد مجازات را نیز تحمل می‌کند برخلاف حبس که شخص مجرم در یک محیط بسته قرار می‌گیرد و از جامعه طرد می‌شود ولی این نهادها نه تنها مجرم را از جامعه طرد نمی‌کنند بلکه این فرصت را به او می‌دهند که فعالیت‌های روزمره خود را انجام بدهد و بزهکار همچنان در جامعه باقی بماند تا اصلاح شود.^{۱۶}

۳- آثار منفی جایگزین‌های حبس

وقتی به سیر تاریخی نگاه می‌کنیم متوجه می‌شویم که در قرن هجدهم میلادی اهمیت آزاد بودن فرد در جامعه از یک سو و مجازات‌های بدنی غیر انسانی از یک سو سبب شد که آن مجازات‌های غیر انسانی و وحشی را کنار بگذارند و برای تحکیم نظم در جامعه به حبس روی آورند و هدف از اجرای مجازات‌ها که اعمال مجازات‌های سنگین بدنی و جسمانی بودند به سمت حیثیت اجتماعی بزهکار پیش رفتند به گونه‌ای که او را از حقوق شهروندی محروم ساختند و شخص مجرم را از جامعه جدا کردند^{۱۷} ولی با آغاز قرن نوزدهم میلادی و رواج اندیشه‌های جرم شناختی، عدالت کیفری که هدفش مجازات مجرم بود هدفش را به سمت اصلاح و بازپروری کردن آنها تغییر داد و در همین دوره بود که هدف از حبس کردن اصلاح مجرم بود و در همین دوره است که می‌بینیم افرادی مانند (روانپزشکان- مددکاران اجتماعی و جرم‌شناسان) به سوی زندان‌ها روانه شدند^{۱۸} ولی رفته رفته مشخص شد که مجرم نه تنها در زندان‌ها اصلاح نشدند بلکه رفتارهای ضد اجتماعی در آنها شکل گرفت که این امر هزینه‌های بسیاری را به دنبال خواهد داشت زیرا این امر طبیعی می‌باشد چون نمی‌توان از یک محل بسته و غیر اجتماعی انتظار باز اجتماعی شدن مجرم را داشت پس بسیار جای تعجب است که ما مجرم را از جامعه و اجتماع دور می‌کنیم تا در یک محیط به دور از اجتماع باز اجتماعی گردد. به این امر بسیاری از کشورها واقف شدند و از اعمال حبس‌های طولانی مدت خودداری کردند و تنها آن را برای مجرمین بسیار خطرناک و اصلاح ناپذیر اعمال می‌کنند یعنی افرادی که دیگر قابل درمان و اصلاح نیستند و تنها راه حفظ امنیت و آسایش در جامعه این است که آن مجرم را از جامعه دور بکنند بنابراین شکست زندان‌ها در اصلاح مجرمین- هزینه‌های بالای نگهداری در زندان و همچنین افزایش جمعیت زندان‌ها و... ما را به استفاده کمتر از زندان‌ها ترغیب می‌کند لذا جایگزین‌های حبس باید مستقل بوده و تاثیرگذار باشند^{۱۹} تا جامعه ای سالم و پویا داشته باشیم پس جایگزین‌های حبس با توجه به اینکه می‌تواند آثار مثبت فراوانی را به همراه داشته باشد در عین حال می‌تواند آثار نامطلوب و منفی نیز به همراه داشته باشد که این آثار منفی عبارتند از:

۱. عدم تاثیرگذاری بر مجرمین خطرناک به گونه‌ای که ممکن است این مجرمین خطرناک از جایگزین‌های حبس سو استفاده کنند و همچنان به رفتارهای مجرمانه خود در جامعه ادامه بدهند.

^{۱۶} قاسمی، مقدم، ارزیابی میزان اثر بخشی مجازات جایگزین حبس در حقوق ایران- انگلستان و ایالات متحده آمریکا، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه امام صادق ۱۳۸۵

^{۱۷} میرزایی، احمد، محکومیت کیفری موثر در حقوق ایران ص ۲۱۱

^{۱۸} بولک، برنارد ص ۲۰

^{۱۹} زینلی، محمدرضا، جرم و مجازات و حقوق جزای اسلامی، انتشارات امیرکبیر چاپ اول ۱۳۸۶ ص ۶۹

۲. کمبود زیرساخت‌ها، درست است که جایگزین‌های حبس هزینه بر نیستند یا به عبارتی هزینه‌های آن کمتر از حبس می‌باشد ولی برای اجرای صحیح و کامل آنها نیازمند زیرساخت‌های مستحکم هستیم که این زیرساخت‌ها در بسیاری از کشورها وجود ندارد از جمله این زیرساخت‌ها می‌توان به مشارکت دادن مردم اشاره کرد به گونه‌ای که آنها در سرنوشت کیفری خودشان دخالت بکنند.

۳. نظارت ناکافی به این نحو که وقتی جایگزین‌های حبس تعیین تعیین شد باید نظارت کافی بر روی آنها انجام شود و طبیعتاً این نظارت اگر از مجرم به عمل نیاید او را مجدد به سوی تکرار جرم سوق خواهد داد.

۴. مقاومت برخی از جوامع به خصوص جوامع در حال توسعه (جهان سوم) ممکن است در برابر چنین مجازات‌های مقاومت از خود نشان بدهند و مجازات‌های حبس را همچنان در نظر بگیرند پس با توجه به این عوامل متوجه می‌شویم برای اینکه جایگزین‌های حبس موفقیت آمیز باشند نیازمند برنامه‌ریزی دقیق با ایجاد زیرساخت‌های مستحکم و محکم می‌باشیم.

۴-انواع جایگزین‌های حبس

۴-۱ جایگزین‌های سنتی

۴-۱-۱ تعویق صدور حکم

مراد از تعویق صدور حکم این است که قانونگذار به مقام قضایی این اختیار را داده است که در برخی از جرایم صدور حکم در مورد مرتکب را به تاخیر بیندازد و اگر در آن مدتی که صدور حکم به تعویق افتاده متهم از خود حسن رفتار نشان دهد و آن مواردی که مقام قضایی از او خواسته است را انجام بدهد در آخر مهلت مذکور مقام قضایی می‌تواند از صدور حکم به طور قطع خودداری نماید. تعویق صدور حکم در ماده ۴۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ پیش بینی شده است که طبق این ماده مدت تعویق ۶ ماه تا دو سال می‌باشد و یک سری شرایط هم در همین ماده بیان شده است که عبارتند از فقدان محکومیت کیفری موثر - اوضاع خانوادگی، شخصی و اجتماعی مرتکب - پیش بینی اصلاح او - احراز مجرمیت. همچنین تعویق دو حالت دارد تعویق ساده و تعویق مراقبتی؛ تعویق ساده یعنی اینکه مرتکب به صورت کتبی متعهد می‌شود که در مدت تعویق مرتکب جرم نشود و پیش بینی شود که در آینده هم مرتکب جرم نخواهد شد ولی تعویق مراقبتی یعنی اینکه مرتکب متعهد می‌شود نه تنها در مدت تعویق مرتکب جرم نشود بلکه متعهد میشود که دستورات و تدابیری که توسط دادگاه اتخاذ شده را انجام بدهد و باید بیان کرد این تدابیر طبق ماده ۴۲ ق.م.ا مصوب ۹۲ به صورت الزامی بر مرتکب حمل میشوند در حالی که دستورات مندرج در ماده ۴۳ ق.م.ا مصوب ۹۲ اعمالشان اختیاری می‌باشد و عدم اجرای آنها ضمانت اجرایی به همراه خواهد داشت. و تعویق صدور حکم فقط در مورد جرایم تعزیری درجه ۶ و ۷ و ۸ اعمال می‌شود در مورد تعویق باید بیان نمود که قاضی پس از احراز مجرمیت مرتکب و با علم به اینکه او مجرم است این نهاد را صادر می‌کند و بعد از دو سال مقام قضایی مخیر است بین به کیفر رساندن یا معافیت مجرم به گونه‌ای که می‌توان گفت با اصلاح مرتکبین مغایرت دارد زیرا هدف ما از اعمال تعویق اصلاح او می‌باشد پس بهتر بود که در آخر تعویق مقام قضایی حکم به معافیت صادر نماید. باید بیان کرد که در جرایم حدی - قصاص - تعزیرات منصوص شرعی و جرایم مندرج در ماده ۴۷ ق.م.ا مصوب ۹۲ و شروع به آنها، اعمال تعویق صدور حکم ممنوع می‌باشد ولی طبق ماده ۹۴ ق.م.ا مصوب ۹۲ باید به این نکته نیز توجه کنیم که تمام جرایم تعزیری غیرمنصوص شرعی افراد زیر ۱۸ سال ولو ماده ۴۶ ق.م.ا مصوب ۹۲ در مورد آنها قابل تعویق می‌باشد و ممنوعیتی در این خصوص وجود ندارد.

۴-۲-۱ تعلیق اجرای مجازات

تعلیق هم جز نهادهای اختیاری است که مقام قضایی می‌تواند تمام یا قسمتی از مجازات را به حالت تعلیق در بیاورد تعلیق را یا در ضمن صدور رای توسط دادگاه بدوی یا دادگاه صادر کننده حکم قطعی است یا پس از صدور حکم میتوان آن را صادر کرد. تعلیق مختص جرایم تعزیری درجه ۳ تا ۸ می‌باشد حال اگر مقام قضایی بخواهد پس از صدور حکم قطعی حکم به تعلیق اجرای مجازات بدهد منوط به سپری شدن یک سوم مجازات است که توسط قاضی اجرای احکام یا دادستان یا محکوم علیه از دادگاه درخواست می‌شود که دادگاه مجدد اختیار در اعمال آن دارد. تعلیق نیز به دو دسته مراقبتی و ساده تقسیم می‌شود که در تعلیق ساده مرتکب متعهد می‌شود که مرتکب جرم نشود ولی در تعلیق مراقبتی علاوه بر اینکه به صورت کتبی متعهد می‌شود در مدت تعلیق مرتکب جرم نشود بلکه از دستورات و تدابیر اتخاذ

شده هم پیروی نماید که این تدابیر در جهت منافع مرتکب و پیشگیری از سقوط وی در ارتکاب جرم می‌باشد.^{۲۰} در واقع می‌توان گفت که تعلیق مراقبتی نهادهی برای بازپروری بزهکاران است یا به عبارتی می‌توان گفت که در تعلیق مراقبتی نظارت‌های اجتماعی بر بزهکار زیاد است و تعلیق مراقبتی یکی از اختیارات مهم و حساس قاضی صادر کننده حکم است همچنین این قاضی است که باید به مرتکب تفهیم کند که اگر در مدت تعلیق از دستورات سرپیچی کند تعلیق لغو خواهد شد و بدین ترتیب اگر تخلفی صورت گیرد قاضی اجرای احکام گزارشی تهیه خواهد کرد و به دادگاه صادر کننده حکم ارسال می‌دارد و مجازات اصلی به اجرا در خواهد آمد.^{۲۱} همچنین باید اشاره کرد که تعلیق اجرای مجازات در جرایم مندرج در ماده ۴۷ ق.م.مصوب ۹۲ و شروع به آنها ممنوع می‌باشد.

۴-۳-۱ نظام نیمه آزادی

این نهاد هم در مورد مجازات‌های حبس درجه ۷ تا ۷ است به این نحو می‌باشد که وقتی محکوم در طول دوره تحمل حبس است می‌تواند در خارج از محیط زندان فعالیت‌های آموزشی - حرفه‌ای و حرفه‌آموزی را انجام بدهد طبق این نهاد مرتکب به طور کامل از حبس آزاد نمی‌شود بلکه در ضمن تحمل مجازاتش مشغول این فعالیت‌ها می‌شود البته باید بیان کرد که در حبس‌های تعزیری درجه ۲-۳-۴ نیازمند سپری کردن یک چهارم حبس مقرر در حکم هستیم. برای اینکه مقام قضایی بتواند این نهاد را اجرا کند نیازمند رضایت شاکی و همچنین سپردن تامين کیفری مناسب از سوی مجرم می‌باشد و همچنین نیازمند رضایت محکوم علیه نیز می‌باشیم (که این امر نشانگر توافقی بودن جایگزین‌های حبس سنتی می‌باشد). همچنین باید اشاره کنیم که نظام نیمه آزادی در حبس‌های حدی و حبس بدل از جزای نقدی - حبس بدل از مجازات‌های تکمیلی و جرایم قابل گذشت راه ندارد. نظام نیمه آزادی یک سری مزایا دارد و یک سری معایب:

الف) مزایا نظام نیمه آزادی:

۱. ارتباط مجرم با جامعه قطع نمی‌شود
۲. مشارکت کردن و تداوم خانواده
۳. انجام فعالیت‌های آموزشی - حرفه‌ای و حرفه‌آموزی در جهت اصلاح مجرم
۴. درمان اعتیاد مجرمان که هدف از آن اصلاح آنها می‌باشد
۵. امکان جبران خسارت‌های وارده بر بزه دیده در خارج از زندان نیز وجود دارد

ب) معایب نظام نیمه آزادی

۱. از جمله معایب این نظام می‌توان گفت که هرچند قانونگذار این نهاد را با هدف اصلاح مجرمان و کم کردن آثار مخرب و منفی زندان‌ها بر محکومان بنا نهاده است ولی در عین حال ممکن است این نظام برای برخی از محکومان خطرناک هیچ گونه فایده‌ای در بر نداشته باشد و به فعالیت‌های مجرمانه خود در خارج از زندان همچنان ادامه بدهند.
۲. همانطور که قانونگذار ضمانت اجرا برای تعلیق و تعویق بیان نموده بود در مورد نقض مقررات نظام نیمه آزادی بیان نکرده است لذا این یک نقص آشکار است.^{۲۲}

۴-۴-۱ نظام آزادی مشروط

آزادی مشروط یک نهادهی می‌باشد که مجرم ضمن اینکه در زندان است پیش از آنکه مدت محکومیت او به پایان برسد اگر از خود حسن اخلاق نشان بدهد و دستورات را به موقع انجام بدهد به طور کامل آزاد خواهد شد^{۲۳} هدف از آزادی مشروط این است که بزهکار اصلاح شود و به آغوش جامعه برگردد پس وقتی نشانه‌های اصلاح در مجرم دیده شود باید زمینه‌ها چیده شود تا او به جامعه برگردد و از آثار منفی زندان‌ها خلاصی یابد این نهاد شامل تمام افراد می‌شود حتی اطفال و نوجوانان^{۲۴} در مورد آزادی مشروط باید بیان کرد که در این

^{۲۰} گلدوزیان، ایرج، محشای قانون مجازات اسلامی، چاپ اول، انتشارات مجد، ۱۳۹۲

^{۲۱} کوشا، جعفر، جرایم علیه عدالت قضایی، چاپ دوم، نشر میزان، ۱۳۸۹

^{۲۲} توجهی، عبدالعلی، آسیب شناسی ق.م. انتشارات پژوهشگاه قوه قضاییه

^{۲۳} اردبیلی، ۱۳۹۲، ۲۴۸

^{۲۴} گلدوزیان، ایرج، محشای ق.م.ا، چاپ اول، مجد، ۱۳۹۲

نهاد لکه مجرمانه- یا حبس زدایی یا آثار جرم را از مجرم کنار نمی‌زند بلکه فقط به او این فرصت داده می‌شود که بخشی از محکومیت خود را در خارج از زندان سپری کند که اگر موفق شود آن را به طور کامل تا آخر سپری کند دیگر ادامه محکومیت او که در زندان است به اجرا در نخواهد آمد و لذا شرایطی که برای مرتکب در خارج از زندان در نظر گرفته شده است را به طور کامل رعایت نکند آزادی مشروط لغو خواهد شد و به زندان برمی‌گردد پس این نهاد هم با هدف اصلاح و بازپروری کردن مجرم ایجاد شده است.²⁵

۴-۲ جایگزین‌های نوین حبس

۴-۲-۱ دوره مراقبت

که بسیاری از اساتید حقوق می‌گویند دوره مراقبت همان تعلیق مراقبتی است اما باید بگوییم که مراد از تعلیق اجرای مجازات یعنی اینکه مجازات کردن را به تاخیر می‌اندازیم و مراد از تعویق صدور حکم یعنی اینکه صدور حکم محکومیت را به تاخیر می‌اندازیم ولی دوره مراقبت یعنی محکوم از حبس آزاد می‌شود و در مدت معین زیر نظر قضای اجرای احکام دستورهای قضای را جهت اجتماعی شدن انجام می‌دهد.^{۲۶}

۴-۲-۲ خدمات عمومی رایگان

مراد از خدمات عمومی رایگان این است که شخص محکوم در طول دوره محکومیتش یک سری کارهای عمومی را به صورت رایگان که به نفع اعضای جامعه و خود مرتکب باشد^{۲۷} را انجام می‌دهد اجرای این خدمات منوط به موافقت مجرم می‌باشد^{۲۸} که مجرم حق دارد کاری که میل به انجام دادن آن ندارد رد کند زیرا تنها زمانی می‌تواند آن خدمت را به درستی انجام بدهد که رغبت به انجام آن داشته باشد خدمات عمومی رایگان برای تمام ساعات نیست بلکه در ساعات معین می‌باشد تا اینکه مانع زندگی اجتماعی مرتکب نشوند خدمات مزبور تحت نظر قضای اجرای احکام انجام می‌شود^{۲۹} این خدمات نه تنها باعث می‌شود که مرتکب دین خودش را به جامعه در برابر جرمی که مرتکب شده است پرداخت کند به سزای عمل خود برسد همچنین سبب می‌شود که مجرم مهارت یاد بگیرد و زمینه‌های اجتماعی شدن در مرتکب ایجاد شود و بعداً به آغوش جامعه بازگردد.

۴-۲-۳ جزای نقدی روزانه

این جزای نقدی به نحوی هست که مرتکب یک هشتم تا یک چهارم درآمد روزانه خود را طبق ماده ۸۵ قانون مجازات اسلامی به صندوق دولت واریز می‌کند البته به این نحو نیست که هر روز مراجعه کرده و آن مبلغ را پرداخت کند بلکه در پایان هر ماه ظرف ۱۰ روز مجموع آن جزای نقدی روزانه را پرداخت خواهد کرد این نوع جزای نقدی هم با توجه به اوضاع و احوال مرتکب و همچنین میزان درآمد او و نوع جرمی که او مرتکب شده است توسط مقام قضایی تعیین خواهد شد. برخی از بزرگان حقوق به این دلیل به این نهاد می‌گویند جزای نقدی روزانه این است که ارتباط کامل دارد با میزان درآمد روزانه شخص مرتکب هرچند در این نهاد سخنی از توافقی به میان نیامده ولی اعمال این نهاد هم منوط به موافقت مجرم می‌باشد زیرا اگر مورد قبول او نباشد اعمال این نهاد ثمره ای نخواهد داشت.

۴-۲-۴ جزای نقدی

اولاً در مورد جزای نقدی باید اذعان داشت که قانونگذار جزای نقدی را به عنوان یکی از مجازات‌های تعزیری در درجات هشتگانه در ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی بیان نموده است که به موجب آن شخص مرتکب مبالغی را به عنوان جریمه به صندوق دولت واریز می‌کند همچنین باید گفت که جزای نقدی برخلاف مجازات حبس آن معایب و آثار سوء را به همراه ندارد و بسیار کم هزینه هم می‌باشد^{۳۰}. جزای نقدی جز کیفرهای مالی محسوب می‌شود و هیچگونه لطمه‌ای به حیثیت و آزادی -جان و بدن مرتکب وارد نمی‌کند جزای نقدی ویژگی‌های متعددی دارد که یکی از آن ویژگی‌ها جایگزین بودن آن به جای حبس می‌باشد یا از جمله ویژگی‌های جزای نقدی می‌توان گفت که آن

25 آشوری، محمد، جایگزین‌های حبس، ۱۳۸۵

26 زراعت، ۱۳۹۲: ۵۷

27 خالقی، ایرنآبادی ۱۳۸۶-۳

28 واحدی، ۱۳۸۷-۳

29 کاشفی، ۱۳۸۰: ۳۶

30 احمدی، اصغر ۱۳۸۷

آثار منفی که حبس بر روی مجرمان دارد جزای نقدی چنین آثاری را ندارد یا اجرای جزای نقدی هم آسان است و هم مقرون به صرفه می‌باشد یا به عبارتی چون مرتکب از ارتکاب بسیاری از جرائم هدفش کسب سود و منفعت می‌باشد پس با اجرای جزای نقدی می‌توان از این انگیزه مجرم جلوگیری کرد ولی همین جزای نقدی هم ممکن است معایبی داشته باشد مثلاً درست از خود مرتکب باید جزای نقدی را پرداخت کند ولی به طور قطع تأثیراتی بر روی خانواده او نیز خواهد گذاشت پس به نظر می‌رسد با اصل شخصی بودن مجازات‌ها منافات دارد. همچنین جزای نقدی بر خلاف مجازات دیه یک دین بر گردن محکوم الیه نیست که بعد از فوت او از ترکه او وصول شود همچنین می‌توان گفت جزای نقدی در رابطه با سایر جایگزین‌های حبس سهم کمتری در اجتماعی کردن و اصلاح مجرم دارد و سود بیشتر آن فقط برای دولت‌ها می‌باشد.

۴-۲-۵ محرومیت از حقوق اجتماعی

برای اینکه بدانیم اصلاً این نوع جایگزین‌ها به چه معنا است ابتدا باید بدانیم اصلاً حقوق اجتماعی به چه معناست حقوق اجتماعی مجموعه حقوقی است که برای رفع تبعیض‌های اجتماعی و اقتصادی برای هر فرد به صورت جداگانه شناخته شده است مانند حق رای- حق استخدام- حق سیاسی- حق نماینده مجلس شدن و... پس می‌توان گفت که در این نوع مجازات‌های جایگزین حبس شخص مرتکب از این قبیل حقوق محروم خواهد شد^{۳۱}.

۵- شرایط مجازات‌های جایگزین حبس نوین

۵-۱ اختیاری بودن جایگزین‌های حبس:

طبق ماده ۶۷ و ۶۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ در برخی از جرایم عمدی و جرایم غیر عمدی اختیاری بودن آنهاست مثلاً اگر در جرایم غیر عمدی حداکثر مجازات قانونی بیش از ۲ سال حبس باشد (غیر عمدی درجه ۱ تا ۵) اعمال این نهاد اختیاری است این اختیاری بودن به نظر مفید می‌رسد زیرا باعث می‌شود که به سمت فردی کردن مجازات‌ها و اصلاح مرتکبین بر اساس شرایط و وضعیت مرتکب از قبیل سن- مهارت - شخصیت و سابقه کیفری او تعیین شود از دیگر موارد اختیاری بودن می‌توان گفت در جرایم عمدی طبق ماده ۶۷ اگر حداکثر مجازات حبس بیش از ۶ ماه تا یک سال حبس باشد در صورتی که موانع موجود در ماده ۶۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ وجود نداشته باشد دادگاه در اعمال جایگزین‌های حبس مخیر می‌باشد و اگر مجازات حبس درجه ۶ باشد اگر مقام قضایی تصمیم به تخفیف بگیرد و دو درجه آن را تخفیف بدهد یعنی بشود حبس تعزیری درجه ۸ (تا ۳ ماه حبس) قاضی مکلف به اعمال جایگزین‌های حبس می‌باشد^{۳۲} در این موارد اختیاری ما نیازمند وجود جهات تخفیف و گذشت شاکی می‌باشیم.

۵-۲ موارد منع اعمال جایگزین حبس

یکی از موارد ممنوعیت جایگزین‌های حبس تعدد جرایم عمدی می‌باشد که طبق ماده ۷۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ که بیان می‌دارد اگر مجازات یکی از جرایم بیش از یک سال حبس باشد مانع از صدور حکم جایگزین حبس می‌باشد حتی اگر مجازات یکی از آنها ۳ ماه یا کمتر باشد در آن مورد هم جایگزین ممنوع خواهد بود. همچنین یکی دیگر از موارد منع صدور حکم به جایگزین‌های حبس ماده ۷۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ می‌باشد در مورد جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور است که مانع صدور حکم به این نهاد می‌باشد حتی اگر غیر عمدی هم باشند مانع صدور حکم به جایگزین می‌باشد اما استثنائاً اگر در همین جرایم علیه امنیت اگر حکم به ۳ ماه یا کمتر بدهیم حکم به جایگزین حبس الزامی خواهد بود (ماده ۷۱ ق.م.ا مصوب ۹۲). و از موارد دیگر در جرایم عمدی که هرگاه حداکثر مجازات قانونی بیش از شش ماه تا یک سال حبس باشد در صورت وجود موانع ماده ۶۶ ق.م.ا مانع اعمال می‌باشد، یا طبق ماده ۷۰ ق.م.ا اسلامی مصوب ۹۲ اگر در جرایم عمدی حداکثر مجازات قانونی آن جرم بیش از یک سال حبس باشد حکم به جایگزین حبس ممنوع می‌باشد.

از موارد حایز اهمیت که میتوان به آن اشاره کرد این مورد می‌باشد که اگر مجازات حبس به همراه سایر مجازات‌ها باشد مثلاً شلاق یا جزای نقدی و... باشد مانع اعمال جایگزین حبس نمی‌باشد.

^{۳۱} جعفرلنگرودی ۱۳۷۲: ۲۳۶

^{۳۲} حاجی تبار، حسن ۱۳۹۳

۶- نحوه تغییر در جایگزین‌های حبس

۶-۱ تخفیف و تبدیل جایگزین‌های حبس

مراد از تخفیف مجازات یعنی اینکه مقام قضایی حکم به کمتر از حداقل قانونی تعیین شده بدهد و حکم به حداقل به معنای تخفیف نیست زیرا قاضی در انتخاب بین حداقل و حداکثر از اختیار کامل برخوردار است همین تخفیف در جایگزین‌های حبس نیز در ماده ۸۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ پیش بینی شده است که طبق این ماده شرایط اعمال تخفیف در جایگزین‌های حبس احراز اصلاح رفتار مرتکب می‌باشد همانطور که از اهداف ایجاد جایگزین‌های حبس همین اصلاح و تحول در مرتکب می‌باشد^{۳۳}، که دادگاه میتواند به درخواست قاضی اجرای احکام بقیه مدت مجازات را تا نصف تقلیل بدهد. یا اگر اجرای جایگزین‌های حبس با مانعی مواجه شود یا مرتکب در اجرای آن معذور باشد و نیازمند خدمات درمانی باشد قاضی اجرای احکام میتواند درخواست تبدیل آن به جایگزین دیگر را که مساعد به حال مرتکب باشد را از دادگاه درخواست نماید.

۶-۲ تشدید جایگزین‌های حبس

یکی از مواردی که برای تغییر جایگزین‌های حبس در قانون ما پیش بینی شده است تشدید جایگزین حبس می‌باشد طبق ماده ۸۱ ق.م.ا اگر محکوم از مفاد اجرای دستورات دادگاه تخلف نماید به پیشنهاد قاضی اجرای احکام در مرتبه نخست یک چهارم تا یک دوم به میزان مورد مندرج در حکم افزوده می‌شود و اگر مرتکب تکرار شود مجازات جایگزین لغو خواهد شد و حبس به اجرا در می‌آید.

۶-۳ لغو جایگزین‌های حبس

جایگزین‌های حبس معمولاً به خاطر رفتار عمدی مرتکب هست که لغو می‌شوند زیرا اوست که با رفتار خودش در اجرای جایگزین‌های حبس مانع ایجاد می‌کند و اگر این امر احراز شود جایگزین مزبور لغو خواهد شد و حبس مندرج در حکم به اجرا در خواهد آمد پس یا محکوم از مفاد حکم و دستورات دادگاه برای بار دوم تخلف می‌کند یا در اثر رفتار عمدی مانع ایجاد می‌کند که باعث لغو جایگزین‌ها خواهد بود.

۷- شرایط اعمال جایگزین‌های حبس

در خصوص شرایط اعمال جایگزین‌های حبس ماده ۶۴ قانون مجازات اسلامی بیان می‌دارد که در صورت گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب و آثار ناشی از جرم سن - مهارت - وضعیت - شخصیت و سابقه مجرم و وضعیت بزه دیده و سایر اوضاع احوال تعیین می‌شود با توجه به ماده مذکور متوجه می‌شویم که اول از همه سابقه کیفری مجرم مد نظر قرار می‌گیرد پس اگر مجرم سابقه‌دار باشد جایگزین در مورد او اعمال نخواهد شد ولی این امر کمی نامعقول به نظر می‌رسد زیرا این امکان باید به او داده شود که امکان اصلاح و برگشت به جامعه برای همه به صورت یکسان اعمال گردد از دیگر شرایط اعمال جایگزین‌های حبس گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف می‌باشد ولی طبق رای وحدت رویه شماره ۷۴۲ مورخه ۱۳۹۴/۱۰/۲۹ این شرایط برای جایگزین‌های حبس اختیاری می‌باشد نه برای جایگزین‌های حبس الزامی و همچنین در جایگزین‌های حبس اختیاری هم این شرایط گذشت شاکی کمی به دور از انصاف است زیرا هدف اصلاح و بازپروری مجرم می‌باشد پس نباید از این حق به خاطر عدم گذشت شاکی محروم باشد.

پیشنهادهای

۱. درست است که زندان‌ها مشکلات بسیاری را برای جامعه و محکوم ایجاد کرده اند ولی وقتی تصمیم گرفتیم که از زندان اجتناب کنیم نباید به روش‌هایی دست بزنیم که سبب سلب آزادی مجرم شود بلکه باید روش‌های اتخاذ شوند به عنوان جایگزین‌های حبس که نه تنها مورد تایید مقام قضایی باشد بلکه مورد تایید مجرم نیز باشند و هدف بیشتر آن جایگزین ایجاد زمینه‌ها در اصلاح و بازپروری مجرم و ایجاد نظم و امنیت در جامعه باشد درست است وقتی می‌خواهیم حکم به جایگزین‌های حبس بدهیم سوابق مجرم را مد نظر قرار می‌دهیم ولی کمی به دور از انصاف است چون تمامی افراد باید از حقوق یکسان در اجتماعی شدن و اصلاح

برخوردار باشند و نهایتاً مجازات حبس را برای مجرمان خطرناک و غیرقابل درمان اعمال شود تا اینکه جامعه را از وجود چنین مجرمان مصون کنیم و امنیت را برقرار کنیم.

۲. برای اینکه محاکم و دادگاه‌های ایران بیشتر به سمت اعمال جایگزین‌های حبس روی بیاورند نیازمند این است که در بین قضات این فرهنگ سازی انجام شود و همچنین برای اینکه این فرهنگ سازی بهتر نتیجه بدهد باید آن را از زمانی که دانشجویان حقوق که در حال تحصیل هستند آموزش داد و آنها را از نتایج زیان‌بار زندانها به شخص محکوم و جامعه آشنا ساخت ولی موثر ترین راهکار در این زمینه اضافه کردن درس جرم‌شناختی به دورس تحصیلی است تا این امر توسط مدارس آموزش داده شود تا جمعیت زندان ها کاهش یابد و با این امر آگاهی سازی از طریق مدرسه میل به عدم ارتکاب جرم در آنها نهاده‌ینه خواهد شد و باعث کاهش جمعیت کیفری کشور ما خواهد شد.

۳. نبود فرهنگ کافی در استفاده کردن از جایگزین‌های حبس لذا باید جایگزین‌هایی که برای هر جامعه پیش بینی میشود با فرهنگ آن کشور سازگاری داشته باشد تا تاثیر خود را به جای بگذارد چون میتوان بیان نمود که یکی از دلایل حکم دادن به حبس از عقاید مردم نشات گرفته است چون عقیده بسیاری از مردم بر این است که اگر شخصی مرتکب جرمی شد باید به شدت مجازات شود و اگر مجازات سبک باشد دستگاه قضایی را به فساد و بی توجهی به حقوق جامعه متهم میکنند و حبس را امری ضروری در امور کیفری میدانند همین امر باعث شده تا دادگاه ها بیشتر حکم به حبس بدهند^{۳۴} و این امر باعث میشود که کمتر از جایگزین ها استفاده کنیم چون اعتماد مردم را جلب نمیکند و از نظر مردم این مجازات ها هیچگونه فایده ای ندارند در نگاه بعدی این ایراد به برخی از قضات سنت گرا هم وارد هست، قاضی باید با روشهای به کیفررساندن آشنا باشد تا براساس شناختی که از شخصیت مجرم دارد بتواند مناسب ترین روش در مجازات وی اتخاذ نماید. پس ما نیازمند فرهنگ سازی در قضات هم هستیم که قضات باید با حقوق عمومی و روشهای روانشناختی و... آشنا باشند و این امر مستلزم آموزش در دوره های خدمت میباشد چون در دستگاه قضا بسیاری از قضات را داریم که ذهنیت سنتی نسبت به اعمال مجازات ها دارند پس گام اول سنت زدایی از قضات میباشد و با آموزش های لازم این مشکل برطرف خواهد شد.

۴. همچنین این دانش باید در مردم آن جامعه نیز ایجاد شود که حکم به زندان نه تنها موثر نیست بلکه آثار سوء بسیار زیادی هم دارد که این آثار دامنگیر تمام افراد آن جامعه می‌باشد و با این آشنایی خود مردم در اجرای کامل جایگزین‌های حبس باید مداخله داشته باشند. پس با ایجاد نگرش مثبت در ذهنیت مردم جامعه نسبت به حبس زدایی و ذکر محاسن جایگزین‌های حبس میتوان در این امر موفق بود که برای پیشبرد این روش میتوان از آثار منفی زندان ها در تلوزیون-رسانه-روزنامه-فضای مجازی و... بیان کرد تا آن آگاهی لازم ایجاد شود. لذا با اینکار در خود مجرم هم این نگرش ایجاد میشود که آن عمل مجرمانه ای که مرتکب شده است قابل جبران است و میتواند با این روش ها خود را اصلاح کند و به آغوش جامعه بازگردد چون هدف قانونگذار هم از ایجاد جایگزین های حبس این بود که مجرم را از طردشدگی نجات بدهد تا اینکه خود را قربانی نداند و در آینده مرتکب جرایم جدید نشود پس این امر میسر نمیشود مگر از طریق اینکه مجرم در دل جامعه باشد و اجتماعی گردد.

۵. از دیگر پیشنهاداتی که می‌توان ارائه داد این است که قانونگذار قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ را مورد بازنگری قرار بدهد و دامنه جایگزین های نوین حبس را توسعه داده و اختیارمقام قضایی را در این راستا افزایش بدهد.

۶. وقتی هدف ما فقط اعمال کیفر های سنگین باشد از جمله حبس سبب زوال حس مسولیت در مجرم خواهیم شد زیرا وقتی به او برچسب زنی کنیم و او را از جامعه جدا کنیم رفته رفته او منزوی خواهد شد و حس مسولیتش در قبال خانواده و بخصوص جامعه در وجود او از بین خواهد رفت و این حس در او ایجاد خواهد شد که وقتی از زندان آزاد شد دیگر هیچگونه تکلیفی در برابر جامعه ندارد و ارزشها را زیر پا خواهد گذاشت و این امر خطرناک به نظر میرسد در حالی که وقتی به جایگزین های حبس نگاه میکنیم مثلا خدمات عمومی رایگان چون در محیط جامعه است و همچنین مشکلات خانوادگی خود را در ضمن تحمل مجازات نیز برطرف

میکند همین امر باعث ایجاد حس مسئولیت در مرتکب میشود و به طور ناخواسته چون این امر مورد توافق خود او هم بوده حس مسئولیت پذیری و رعایت ارزشهای جامعه را در او بیشتر خواهد کرد.

نتیجه‌گیری

در بسیاری از کشورها از جمله ایران متوجه شده‌ایم که مجازات حبس به آن اهداف اولیه خود نرسیده است و علت اینکه جایگزین‌های حبس پیش بینی شده‌اند ریشه در همین امر داشتند چون بسیاری از آمارها به ما نشان می‌دهد که بسیاری از جمعیت زندان‌ها همان افرادی هستند که سابقاً در زندان به سر برده‌اند پس زندان نهاد اصلاح کننده‌ای نبوده. همچنین مجازات‌های سالب آزادی که هدفشان ارعاب و اجتماعی کردن مجرمان بوده موفق نبوده‌اند زیرا محیط حبس جرم‌زا می‌باشد و هزینه‌های اقتصادی فراوانی به دولت دارد و همچنین مشکلات بسیاری از قبیل بیماری‌های روانی- عصبی و بیماری‌های واگیردار... ایجاد می‌کنند یا به عبارت دیگر می‌توان چنین بیان نمود که حبس‌های امروزی علاوه بر اینکه هزینه‌های بسیار کلان به دولت‌ها دارند تبدیل به مدرسه‌های جرم‌ساز شده‌اند زیرا در همین مکان است که مجرمان مبتدی با مجرمان حرفه‌ای در یک جا قرار می‌گیرند و تجربه‌های آنها به این مجرمان منتقل می‌شوند و امر باز اجتماعی کردن را با دشواری مواجه می‌سازند ولی آمار به ما نشان می‌دهند که جایگزین‌های حبس موفق‌تر از حبس عمل کرده‌اند زیرا اصلاح و باز اجتماعی کردن مجرمان را بیشتر فراهم می‌کند زیرا با اعمال آنها مجرمان در زندگی کیفری خود مداخله داده میشود. در سابق در ایران جایگزین‌های حبس سنتی بودند و زیاد هدفمند نبودند مانند آزادی مشروط یا تعلیق اجرای مجازات و... سپس با تصویب قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ جایگزین‌های حبس نوین پیش بینی شد و به نظر می‌رسد که قوه قضاییه مسئول این امر است که با فرهنگ سازی در قضات آنها را در حکم دادن به جایگزین‌های حبس ترغیب کند و مردم را از آثار منفی زندان‌ها و فواید جایگزین‌های حبس آگاه سازد پس اعمال جایگزین‌های حبس و موفقیت آنها نیازمند آگاهسازی عموم جامعه می‌باشد.

منابع و مآخذ

۱. اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی
۲. آنسل، مارک، دفاع اجتماعی، ترجمه محمد آشوری و علی حسینی ابرندآبادی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۹
۳. هاشمی شاهرودی، سیدمحمود، چرا حبس؟ چاپ اول، انتشارات نگاران، تهران
۴. آشوری، محمد، بررسی جایگزین‌های حبس، بررسی راه‌های جایگزین حبس نشر معاونت پژوهش وزارت دادگستری شماره ۳۸، ۱۳۸۱
۵. علی آبادی، عبدالحسین، حقوق جنایی، انتشارات فردوسی، چاپ اول
۶. گودرزی، محمدرضا، تحولات زندان، نشر میزان، چاپ دوم، ۱۳۸۶
۷. احمدی، اصغر، اجرای احکام کیفری، چاپ سوم، نشر میزان، ۱۳۸۷
۸. توجهی، عبدالعلی، آسیب شناسی قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، مرکز مطبوعات و انتشارات پژوهشگاه قوه قضائیه
۹. حاجی تبار فیروزجانی، حسن، مجازات‌های جایگزین حبس در حقوق کیفری ایران
۱۰. خالقی، ا. کار به جای زندان، فصل نامه علمی پژوهشی حقوق و علوم سیاسی، ۳، ۱۳۸۶
۱۱. کاشفی، ح. و دیگران، کیفرهای جایگزین زندان در حقوق فرانسه، مجله حقوق دادگستری
۱۲. کوشا، جعفر، جرایم علیه عدالت قضایی، چاپ دوم، ۱۳۸۹
۱۳. گلدوزیان، ایرج، محشای قانون مجازات اسلامی، چاپ اول، انتشارات مجد، ۱۳۹۲
۱۴. واحدی، ح. جایگزین‌های حبس در حقوق کیفری ایران، نشریه پیام آموزش، ۱۳۸۷
۱۵. حسینی نیک، سید عباس، مجموعه قوانین کاربردی مجد، ۱۳۹۴
۱۶. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، گنج دانش
۱۷. زراعت، عباس، شرح مختصر قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲، ققنوس